

Azərbaycan folklorunda mövlud ənənəsi və onun əcdad kultu ilə (ata-baba günü) bağlı semantikasi

Zümrüd Mənsimova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA-nın İctimai Elmlər Bölməsi, Azərbaycan.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə Azərbaycan folklorunda mövlud mərasimi ənənəsinin əcdad kultu ilə əlaqəsi tədqiqatə cəlb olunmuşdur. Məlumdur ki, Məhəmməd (s.a.s.) peyğəmbərin doğum günü münasibətilə bir çox müsəlman ölkələrində mövlud mərasimi qeyd olunur. Amma ənənəvi mövlud-dan əlavə bir sıra regionlarda xüsusən Azərbaycanın Şimal bölgəsində – Qax, Zaqatala, Balakən, Şəki bölgələrində niyyət mövludları keçirilir ki, burada məhz həmin mövludların mahiyyətindən söz açılır. Məqalədə tarixən əcdadlarımızın yaşatdıqları qədim ənənələrə bu gün el arasında, bölgələrimizdə necə əməl edilir, bu gün bu adətlərin yaşaması bizə niyə lazımdır kimi suallara cavab tapmağa çalışacağıq. Eləcə də məqalədə yeri gəldikcə imam ehsanlarıyla mövlud mərasimlərinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərindən də söz açılır.

Açar sözlər: Mövlud, əcdad kultu, ata-baba günü, peyğəmbər mövludu, dilək mövludu, adətlər

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 13.09.2020; qəbul edilib – 22.09.2020

Birth tradition in Azerbaijani folklore and its semantics related to ancestral day

Zumrud Mansimova

Doctor of Philosophy in Philology

Department of Social Sciences of ANAS, Azerbaijan.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Abstract. This article examines the issue of the tradition of birth ceremonies in Azerbaijani folklore and its connection with ancestors. It is known that the birthday of the Prophet Muhammad is celebrated in all Mawlid ceremony. However, in addition to the traditional Mawlid, in a number of regions, especially in the Northern region of Azerbaijan – Gakh, Zagatala, Balakan, Sheki – celebrate the birth of intention, where the essence of these births is discussed. In the article, we will try to find answers to such questions as how the ancient traditions of our ancestors are practiced today, among our people, in our regions, why we need these customs to live today, and so on. The article also discusses the similarities and differences between Imam Ehsans and Mawlid ceremonies.

Keywords: Mawlid, ancestral cult, ancestral day, birthday of the prophet, birthday of wishes, customs

Article history: received – 13.09.2020; accepted – 22.09.2020

Giriş / Introduction

Azərbaycan xalqı öz qədim adət ənənələrinin zənginliyi, mərasim folklorunun rəngarəngliyi və milli dəyərlərə bağlılığı, bəşəri ideyaları, ədalətliyi, sülhsevərliyi ilə hər zaman digər xalqlardan seçilmişdir. Hər bir xalqı yaşadan amillərdən biri də məhz onun tarixi keçmişinə, mədəniyyətinə, qədim adət-ənənələrinə bağlılığı olmuşdur. Keçmişimizdən nəsil-dən-nəsilə ötürülərək gələn ənənə və adətlər vardır ki, bunlara xalqımız həmişə sadıq qalmışdır. Bunlardan biri də Azərbayca-

nın müxtəlif rayonlarında keçirilən mövlud mərasimidir. Azərbaycan mərasim folkloruna daxil olan mövlud mərasimləri digər müsəlman ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində də öz orijinallığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Mövlud mərasiminin türk xalqlarında doğuşu da Türkiyə ərazisində əsasən Məhəmməd peyğəmbərin, eləcə də digər müqəddəslərin doğum gününə həsr olunduğu məlumdur. Bu günün qeyd olunması da ata babalarımıza, onların qoyduqları ənənələrə sadıqlığı, əcdadlara olan hörmətin göstəricisidir. Əcdadları, müqəddəsləri yad etmək, onlara hitiram göstərmək, dəyər vermək xalqımıza tarixən sələflərimizdən gələn bir ənənədir ki, bugünkü nəsilər də bu ənənəni layiqincə yaşada bilmişlər. Artıq bu anlamda din şəraitində uzaqlaşaraq xalq yaradıcılığı sahəsinə daxil olur.

Əsas hissə / Main Part

Mövlud nədir, mövlud mərasimi bu gün el arasında necə yaşayır, xalq bu dini və milli mənavi ənənəyə necə riayət edir, el arasında bu adətərlərə inam hansı şəkildə özünü qoruyub saxlamışdır, ümumiyyətlə əcdadlardan gələn bu mərasimlərin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərə ötürülməsi ənənəsi bizə nəyə görə gərəkli və faydalıdır və s. kimi suallara cavab tapmağa çalışacağıq.

Mənbələrə əsasən, mövlud sözü və bu müqəddəs günün qeyd olunması haqqında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. Əsas mövzuya keçməzdən öncə mövlud sözünün mahiyyətinə diqqət edək: Dini termin olaraq, İslam müqəddəslərinin xüsusi, Həzrət Məhəmməd Peyğəmbərin doğum gününün ildönümü münasibətilə təşkil edilən təntənəli mərasimlərə deyilir. "Əslində "mövlud" deyilməlidir, amma bu sözün təhrif olunmuş "mövlud" variantı daha çox işlədilir. Fərq bundadır ki, "mövlud" – doğum deməkdir, "mövlud" sözü isə "doğulmuş" mənasını verir. Osmanlı sultanları arasında mövludi ilk dəfə bayram səviyyəsində keçirən Sultan III Murad (1574-1595) olmuşdur. 1588-ci ildən başlayaraq, mərasimlər əvvəllər Ayasofiya camisində, daha sonralar isə Sultan Əhməd camisində təşkil edilirdi. Səadət xalq da tədbirlərə qatılırdı" [17]. "İslam dinində müsəlmanların mübarək saydıqları 5 gecədən biri Mövlud gecəsidir. "Mövlud gecəsi Həzrət Məhəmməd Peyğəmbərin doğum günüdür. İslam dininin yaradıcısı, onun təşəkkül tapmasında və bütün dünyaya yayılmasında böyük xidmətləri olan, daim insanları mənavi saflığa və yüksək əxlaqı dəyərlərə səsləyən Məhəmməd Peyğəmbərin mövludu günü İslamın əziz bayramı kimi bütün müsəlmanlar tərəfindən qeyd edilir" [15].

Xüsusən, dini xarakter daşıyan bu mərasim bir çox yerlərdə müxtəlif adlarla çəkilir. Məsələn, Şəki ərazisində "möhlud" adlanır. Şəkililərə görə, hər bir müsəlman öz evində 208 peyğəmbərin doğumu şərafinə bir gün möhlud keçirməyə borulur. "Bundan başqa, niyyət məqsədilə və təzə evə köçmək münasibətilə də möhludlər keçirilir. Möhlud həm evdə, həm də ziyarətdə keçirilə bilər. Məclisin nə dərəcədə təmtəraqlı keçirilməsi onu verən maddi vəziyyətdən asılıdır. Məclisi iştirakçıların sayından asılı olaraq bir və ya bir neçə molla apara bilər. Orada hədislər söylənilir, dini rəvayət və nağıllar danışılır, Yunus İmrənin, Süleyman Çələbinin peyğəmbəri vəsf edən qəsidələri oxunur və s." [6, s.207].

Sovet hakimiyyəti vaxtında bir sıra milli bayramların – Novruzun, Qurbanın, Ramazanın keçirilməsinə qadağa qoyulduğu kimi, mövlud mərasiminin də keçirilməsinə qadağalar qoyulmuşdur. Hətta bəzi bölgələrdə xüsusən Zəngilan, Laçın rayonları ərazisində məscidlər anbar kimi istifadəyə verilmişdir ki, əhali bu dini dəyərləri, ata-baba ruhuna ehtiramı, əcdadlarımızdan gələn adətləri, inamı unutsunlar. Buna baxmayaraq, xalqımız milli mənavi dəyərlərindən ayrı düşməmişdir. Gizlin də olsa insanlar müəyyən evlərdə yığılaraq öz adət ənənələrinə uyğun şəkildə mənavi dəyərlərimizi yaşatmağı bacarırdı. Bir xalqın milli dəyərlərini, adət-ənənələrini unudurmaq, o xalqı varislik düşüncəsindən, torpaq sevgisindən, yurd təəssübkeşliyindən də ayrı salmaq deməkdir. Milli şüur, milli düşüncə, keçmiş, adətlərimizə bağlılıq, ata-baba ruhuna sitayiş, mənlik hissləri məhz insanların ənənələrə ruhən və qəlben bağlılığında, o adətləri min illər boyu yaşadaraq gələcək nəsillərə ötürmək bacarığında formalaşır.

Bəzən bilərəkdən xalq arasında bu ənənələri geniş şəkildə təbliğ edən din adamlarını, seyidləri, övliyalrın elindən, obasından sürgün edirdilər. Sovet hakimiyyəti xalqımızı milli dəyərlərin-

dən ayırmağa çalışsa da, xalq öz doğru bildiyi yoldan dönmədi. Bəzən evlərdə, məscidlərdə olmasa da övliyalrın, seyidlərin adlarına olan ziyarətlərdə, ocaqlarda bu mərasimlər icra olunurdu. İnsanlar kəndlərdə bəzən mövlud mərasimini övliyalrın adlarına olan ziyarətlərdə keçirirdilər. "Ho vaxlan Qımr kəndində mövlud eliyəndə Hacı Yəhya Əfəndi babanın yerində keçirirdilər. Həra vü yox idi. Cığırar vardı. Bütün camaat həra yığılıdı, oğul, uşax, mövlütü hərdə keçiriyidilər. Sovetin qorxusundan xəlvət yerdə yığılıydılar. Oydan xorək aparıydılar. Yımaxlardan sulfülü*, cincar girsü*, xətəf*, tosal çörəyi*, şirincörax*, cad* və s. nə istəsən, aparıydılar" [7].

Ənənəvi olan mövlud xalqımızın dünyagörüşünün formalaşmasında, mənavi dəyərlərinin inkişafında humanizm, ədalətlik və başqı ideyaların daşıyıcısı olan İslam dini müstəsna rol oynamış, mütləq qıqı İslami dəyərlər və ənənələr ölkəmizdə və bütün müsəlman dünyasında həmişə uca tutulmuşdur.

İslamda mövlud keçirilib-keçirilməməsilə bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bəzi mənbələrdə İslamın ilk əsrlərində mövlud bayramları keçirmək ənənəsi olmadığı qeyd olunur. Bu ideyanın sonradan Məhəmməd peyğəmbərin adını həmişə əziz və müqəddəs bildikləri üçün onun dünyaya gəldiyi günün şərafinə mövlud keçirməyə önəm vermişlər. "Nə Peyğəmbərin öz sağlığına, nə də rəşidi xəlifələrin zamanında onun doğum günü qeyd edilmirdi. Tarixi məlumatlara görə, ilk mövlud məclisini Misirdə hakimiyyət sürmüş Fatimilər sülaləsi (909-1171) nümayəndələri təşkil etmişlər. Mövlud tövhid qaydalarına görə biddət hesab olunur. Hədisdə də deyilir ki, hər biddət dələlat, hər dələlatin sonu cəhənnəm atəşidir. Lakin, biz bu problemi dini və fiqhi müstəvidə deyil, folklor aspektində təhlil edəcəyik. Fatimilər mərasimi yalnız sarayda, əyanların iştirakı ilə keçirirdilər. Onlar Həzrət Əlinin (r.a.) və Fatiməyi-Zəhranın (r.a.) da mövlud mərasimlərini qeyd edirdilər. Mövlud mərasiminin başlanğıcında Qurani-Kərimdən ayələr oxunurdu. Sonra gözəl səsi olan xətiblər növbə ilə minbərə qalxır və Peyğəmbərin doğuluşunu təsvir edən şeir nümunələri (mövlidnamələr) oxuyurdular. Sultan əyanlara xəlvət bağlaşıydı, Mədinədən gətirilən kurma camaatə paylanırdı" [18]. Peyğəmbərin doğum gününü yad edən müsəlmanlar sonralar digər müqəddəslərin də doğum günlərini yad etmiş onların dünyaya gəldikləri günü mövlud gecələri təşkil etmişlər. Bu gün Mövlud mərasiminin keçirilməsi Türkiyə ərazisində daha geniş şəkildə yayılmışdır. Türkiyə ərazisində Məhəmməd peyğəmbərin dünyaya gəldiyi günü keçirilən mövlud mərasimlərinə Mövlud kəndili adı vermişlər. Camilərdə keçirilən mövlud mərasimlərinə yuzlərcə insan toplaşır. Qurandan ayələr deyilir, dualar oxunur, ilahilər deyilir. Həmin gün türklər belə günlərdə ata-baba gününə, əcdadlara hörmət əlaməti olaraq çox yerli dükanı bazarı bağlayırdılar. O gün bütün xalq bayram əhvali-ruhiyyəsində olur. Qeyd edək ki, dilək və niyyət mövludların keçirilmə ənənəsi xüsusən sünnilər yaşayan ərazilərdə daha çox təsadüf edilirdə peyğəmbərin doğum günü məscidlərdə ellikə mövlud mərasimi keçirmək bütün müsəlman ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanın da əksər bölgələrində bu gün də yaşayır. Tədqiqat zamanı bunun bir az Qarabağ bölgəsində əsasən Laçın, Zəngilan, Cəbrayıl bölgələrində zəif olduğunu araşırırdıq. Çox təbii ki, bu Sovet hakimiyyətinin təsiri ilə baş vermişdir.

Mövlud mərasimi hazırda Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində iki formada təşkil edilir.

1. Məhəmməd peyğəmbərin və digər müqəddəslərin doğum gününə görə keçirilən mövlud mərasimləri;

2. Ata-baba mövludu-yəni bu daha çox niyyətlə, diləklə bağlı keçirilir. Belə ki, birinin oğlu əsgər gedəndə ana tərəfindən niyyət edilir, oğlum sağ-salamat gəlsə evdə mövlud keçirəcəm. Və digər arzu və niyyətlə bağlı keçirilən mövlud mərasimləri və s.

Birinci qismə aid olanlar sırf Məhəmməd peyğəmbərin və digər müqəddəslərin doğum gününə həsr olunur. Həmin günü camaat elliklə məscidlərdə qeyd edir, Qurani-Kərimdən ayələr oxunur, Mövlud duaları edilir, ilahilər oxunur.

Məhəmməd peyğəmbərin doğum günü münasibəti ilə Mövlud keçirmə ənənəsi bütün müsəlman ölkələrində adət halını aldığı kimi tarixən Azərbaycanın demək olar ki, çox bölgələrində keçirilmişdir. Həzrət Məhəmmədin doğum günü müsəlmanlar arasında bayram kimi hər il qeyd olunur. "İslam tarixi mənbələrində bu gün qismində iki təqvim - Rəbbiül əvvəl ayının 12-si və 17-si

qeyd olunur [13]. Bu münasibətlə mövlud günləri hər il həftə ərzində qeyd olunur və mövlud həftəsi, "Vahdat həftəsi" adlandırılır.

İslam dinində bəzi gecələr müqəddəs və dəyərli gecələr sayılır. Qədr gecəsi, Merac gecəsi, Mövlud gecəsi belə gecələrdəndir. Mövlud gecəsi Peyğəmbərin doğulduğuna səmimi-qəlbənd sevinələrin günahlarının bağışlanması dair çoxlu (hadisələr) rəvayətlər nəql olunur.

"Əsrlər boyu Mövlud gecəsinin öz ənənələri təşəkkül tapmışdır. Bu gecə müsəlmanlar oyaq qalır, Quran oxuyur, sədəqə çıxarı, günahlarının bağışlanması üçün Allaha dualar edirlər, qəlblərə xoş bir duyğu, sevinc, arxayınlıq hakim kəsilir. Lakin Mövlud gecəsinin fəlsəfəsi bununla bitmir. Burada məqsəd ondan ibarətdir ki, müsəlmanlar Məhəmməd peyğəmbərin keçdiyi həyat yoluna bir daha nəzakət salsınlar, onun yüksək insani keyfiyyətlərindən, əxlaqi dəyərlərindən ibrət götürə bilsinlər. Peyğəmbərə iman gətirməklə, onun dediklərinə əməl etməklə, onu müqəddəs tutmaqla insan böyük savab qazanır, axirətdə yüksək dərəcələrə və əbədi səadətə nail olur" [16]. Mövlud bayramı bütün bunları insanlara bir daha xatırladır, onları əməli salehliyə, xoşxasiyyətliyə, gözəl əxlaq çağırır.

Peyğəmbərimizin doğum günü Gəncə-Şəmkir bölgəsində, xüsusən Şəmkirin Könüllü, Seyfəli, Seyidlər kəndlərində seyd ocaqlarında təşkil edilir. Söyləyici Paşayeva Tahirə Xeyrulla qızının dediklərinə əsasən, atası Seyid Xeyrulla Mir Mehdi oğlunun vaxtında onun ocağında Məhəmməd peyğəmbərin doğum günü münasibətlə mövlud mərasimləri təşkil edilirdi. Mövluda kənd camaatı yığışar, qadınlar da iştirak edirdi. Hazırda isə Mövlud mərasimi kişi mollaların tərəfindən yalnız məscidlərdə icra olunur. Ayrı-ayrı ailələrdə isə əşura qabağı İmam Hüseyn üçün ehsan verilir. Böyük məclislər təşkil edilir. Eləcə də həmin xüsusiyyətdə bəz cənub bölgəsində də təsadüf edirik. Masallı, Lənkəran zonasında peyğəmbərin doğum günü münasibətlə camaat məscidlərə toplaşar, mövlud mərasimi keçirilir.

Bəzi məzhəbçilər mövlud mərasimlərinə bu və başqa hadisələri də öz təəssübkeşlikləri kontekstində münəccr etməyə nail olmuşlar. Buna misal olaraq Neftçala rayonu ərazisində Məhəmməd peyğəmbərin, eləcə də imamların mövludu, onların şahadətlerini, qədurxum gününü (qədirxum bayramı da deyilir), izdivac gününü və başqa müqəddəs sanılan günlərdə mövlud edirlər. "Peyğəmbərin sonuncu həcc ziyarətindən qayıtdığı günü və öz yerini Həzrət Əliyə verdiyi günü Həzrət Əliyə Xanım Fatimanın izdivacı günü bayram kimi qarşılayır, qeyd olunan günlərin müqəddəs sanıldığından həmin günü mövlud mərasimi edirlər. Hətta el arasında həmin gün müqəddəs olduğu üçün ailə quracaq gənclərin nikah mərasimi də edilir. Bu bölgədə də mərasim, xüsusən məscidlərdə keçirilir. Söyləyici Təranə Yaqubovanın dediyinə əsasən "Xill məscidində həmin gün mövlud mərasimləri keçirilir, xüsusən qadınlara hədiyyələr verilir, Qurani Kərimdən ayələr oxunur, kiçik edilir, mövluda gələnlərə dini söhbətlər aparılır, dini bilikləri yüksək olan qadınlara hədiyyələr də verilir" [10]. Eləcə də birinci qismə aid olan mövlud mərasimi Naxçıvanda da qeyd olunur. Xüsusən Şərurdə peyğəmbərin doğum günü münasibətlə məscidlərdə ənənəyə uyğun şəkildə mövlud mərasimi təşkil edilir.

Cəlilabad rayonunun ərazisində Məhəmməd peyğəmbərin doğum gününə əvvəlcədən hazırlaşılır. Məscidlər təmizlənir. 3 gün öncədən məscidin minarəsindən camaata xəbər verilir ki, filan gün Məhəmməd peyğəmbərin doğum günü münasibətlə filan məsciddə mövlud mərasimi keçiriləcəkdir. Məscidin qapısı üzərində qırmızı lentlər bağlanır. Camaat arasında bayram əhvali-rubiyəsi duyulur. Mövlud günü hər kəs təzə paltarlarını geyinib əllərində bişirdikləri şirniyyatla, hədihlə (peyğəmbərimizin sevdiyi yemək olduğu üçün) məscidlərə gəlirlər. Burada qadınlar ayrı, kiçiklər ayrı oturlur. Avazla Qurani Kərimdən ayələr oxunur, qruplar halında namaz qılırlar. Namazın sözləri avazla oxunur. Samovarlar qaynadılır, mövluddan sonra ehsan verilir [8].

Quba, Qusar bölgəsində də peyğəmbərimizin doğum günü münasibətlə məscidlərdə və evlərdə mövlud mərasimi keçirilir. Sonda ehsan süfrəsi açılır, ehtiyacı olan insanlara yardım edilir [3].

Qarabağda məhz həmin gün mövlud mərasimi keçirilirdi. Laçının Seyidlər kəndinin camaatını hələ Sovet hakimiyyəti dövründə yerlərindən yurdlardan etdilər ki, el arasında inam azal-sın bir-birindən ayrı düşən sakinlər belə günləri qeyd edə bilməsələr.

İkinci qismə aid olan mövlud mərasimləri isə müxtəlif məqsədlərlə bağlı keçirilir. Məsələn, birinin hər hansı bir düzəlməz problemi düzəldikdə, digəri ağır xəstəlikdən sağaldıqda, birinin oğlu əsgərdən salamat evinə döndükdə, kimisi isə təzə evinə köçəndə və s. evində mövlud edir. Mövlud xüsusən, Şəki, Qax, Zaqatala və Balakən rayonlarında geniş yayılmış dini mərasimlərdən biridir. Bölgədə məşhur olan Mövlud mərasiminin keçirilmə qaydaları ilə bağlı mətnlər diqqətçəkicidir. Bu mərasim, ümumilikdə Şəki rayonunda, həmçinin Qax, Zaqatala, Balakən rayonlarında da keçirilir. Təəssüflə qeyd edək ki, niyyət Mövlud mərasimi yaxşı öyrənilməyib. Halbuki orada oxunan ilahilər, zikrlər, icra edilən adətlər əynlə tədqiqatın mövzusu ola bilər.

"Mövlud oxutdurmağın müəyyən şərtləri vardır. Əvvəla, mövlud oxudurulən ərazidə evdə spirtli içki olmamalıdır. İçki girədisə, qırx gün gözəlyab sonra mövlud oxutdurardılar. Mövluddan sonra yena qırx gün gözələnirdi. Əgər şərt pozuladısa, həmin evi qırx basdıqına inanılırdı. Mövludun niyyətə hasil olan gün oxudulması daha məqbul hesab olunur" [14].

Bu mərasim, xüsusən sünnilər yaşayan ərazilərdə icra olunur. Azərbaycanın şimal bölgəsində digər bölgələrdən fərqli olaraq bu mərasim müəyyən fərqliliyi ilə digər bölgələrimizdə keçirilən mövludlardan seçilir. Mövluda qohum, qonşu çağırılır. Çağırılan adamların sayı əvvəllər 40-50 nəfər olardı. Son illər bu say fərqi müəyyən səbəblərdən azalmış və 10-15 nəfərə çatmışdır. Atababa adəti üzrə Mövludda yerdən süfrə salınar. Mollanın bir yanında nasıldən olan ağsaqqallar, digər yanında isə onun avazla oxuduqları ilahiləri təkrarlayacaq şəxslər oturardılar. Mövluda gələnlər mütləq dəstəmazlı olmalıdırlar. Əgər mövlud ziyarətlərdə övliyə ocaqlarında, ziyarətlərdə təşkil olunadısa orada da Qurani - Kərimdən ayələr və duaları oxunur, oturanların birgə avaz ilə ilahilər deyilirdi. Şimal bölgəsinin (xüsusən Zaqatala, Qax, Balakən kəndlərində) xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, bu mərasimdə süfrə dəbdəbəli bəzənməz. Çox zaman ənənəvi aş (xırdə lobyalı aş, qabaqlı aş, şorbə və.s) hazırlanır. Mərasimin ortasında oturanlara şərbət paylanır. Şərbət paylama adəti, eləcə də bölgədə keçirilən dünyasını dəyişən mərhumun 52 mərasimində də icra olunur. Bu evdə daima bolluq, bərkətilin olmasına, şən və xoşbəxt günlərin gəlməsinə, şirniyyətin, mehriban həyat tərzinin hökm sürməsinə işarə edir. Mövlud mərasimi əcdad kultuna ehtiramın ən mükəmməl ifadəsidir. Bu mərasimdə əcdadlar yad edilir. Ev yiyəsinin 7 arxa donəni xatırlanır, qazana ölürlərin ruhu şad olsun deyə, adları çəkilərək duz atılır, axşama doğru qapılar açıq qoyulur ki, mərhumlann ruhları evə baş çəkəndə qapıları örtülü görüb inciyib gətməsinlər.

Zaqatalanın ingiloylar yaşayan Əliabad kəndində keçirilən mövludlar əsasən evlərdə diləklə bağlı keçirilir. Buna el arasında dilək mövludu da deyilir. "Biri deyir ki, mən evimdə qoxandıq mövlud mərasimi keçirmirəm. Ona görə də evimdə 7 mövlud keçirəcəm. Hər həftənin cümə günü dilək mövludu keçirilir. Qohum-qonşu nəslin ağsaqqalları gəlir, yerdən süfrə salınır. Mövluda başlamazdan öncə molla ev yiyəsinin hansı diləklə bağlı mövlud keçirdiyini mərasim iştirakçlarına deyir. Nəslin ağsaqqalına yuxarı başda yer verilir. Qurani Kərimdən ayələr oxunur, Mövladə Ru-mudən hamı bir avazla ilahilər deyir: Mərhəbə deyə Allahu salamlayılır.

*Mərhəbə haqq Allah, mərhəbə,
Rəhimli gözəl Allah, mərhəbə,
Ayrıma nəzərim bızlərdən
Sənə minnətdarlıq, haqq Allah, mərhəbə.
Və yaxud
Mərhəbə Allahım, mərhəbə,
Düz yoldan ayırma, Allahım mərhəbə.
Sağlıqlı can, gözəl iman ver bızləyə,
Pislərlə möhtac qoyma kimsəni, Allahım, mərhəbə.*

Və yaxud Zaqatalanın Muxax kəndində də mövlud mərasimlərində aşağıdakı ilahilər oxunur:

*Mövlud bir hüzurdur çox,
Xüdadən lutfüsi yox,*

*Bizi edir suvabdan tox,
Mustafa mövlududu bu,*

*Oturub ədəblə, ərkanla,
Peyğənbərə tutub ürək,
Salam savab etmək gərəkdir,
Mustafa mövlududu bu.*

*Mövluda eşqi havəs çox olsun,
Dinləyənlər sağ olsun.
Rasul məclisinə gəlsin.
Mustafa mövlududu bu [1].*

Mövludun əsas xüsusiyyətlərindən biri də bu idi ki, ev yiyəsinin yaxınlarının ruhuna dualar oxunur, dua bitən kimi qadınlar ayağa durar süfrəni hazırlayırlar. Yeməkdən öncə süd və yaxud suyla hazırlanmış şərbəti kiçik yaşlarında olan oğlan və yaxud qız uşağının paylamağı əsas şərtlərdən biri hesab edilir. Bunun anlamı paklıq, təmizliklə bağlıdır. Şərbəti paylayan kəs qüsula yaşı çatmayan uşaq olmalıydı ki, savaba yazılsın. Evdə şirinlik olsun deyər mövludda tər halvının bişirilib paylanması da əsas və yadda qalan adətlərdən biridir [4].

Folklorşünas Ləman Süleymanova qeyd edir ki, Balakən bölgəsində keçirilən mövlud mərasimi digər bölgələrdə keçirilən mövlud mərasimlərindən fərqlənir. "Burada mövlud bitdikdən sonra mərasim iştirakçılarının milli mətbəxin təmizliyi olan xəngəl verilir. Digər tərəfdən bu bölgədə mərasim iştirakçıları üçün hazırlanan şərbətə mixək və gül suyu da qatılır" [12].

Mövlud mərasimində şərbətə mixək və gül suyunun qatılması adəti yalnız

Balakəndə deyil, eləcə də Zaqatalanın bir sıra kəndlərində-Qırmır, Bazar, Çobankol və başqa (xüsusən şərbət südlə deyil, suyla hazırlanarsa) mövcuddur.

Peyğəmbərin doğum gününə aid olan mövlud isə məsciddə təşkil edilir. Mövludun əsas xüsusiyyətlərindən biri də bu mərasimin nəslin ağsaqqallarının iştirakı ilə həyata keçməsidir. Mərasimə paylanan şərbət ənənəvi olaraq birinci növbədə hörmət əlaməti olaraq, nəslin ağsaqqalının qarşısına qoyulmalıdır. Göründüyü kimi, əcdad kultunun ağsaqqallıq funksiyası önəmli yer tutur. Biz qədim dastanlarımızı nəzər etsək, Oğuz elinin ağsaqqalının məclislərdəki yerini asanlıqla görə bilərik. Bu tarixi ənənənin bu günə kimi qorunması xalqımızın tarixi keçmişinə hörmətdən irəli gəlir. Oğuz-xaqan dastanında da uzun müddətdən sonra öz yurduna dönmə Oğuz Xaqan bütün elini yığıb Ulu toy ritualı düzənləyir. Həmin mərasimdə ənənəvi əsasən oturma sıralanmasında da Oğuz elinin qoyduğu ənənə gözlənilir. Bu ritualda da Oğuz elinin ağsaqqalı sayılan, əcdad kultunun müdrik nümayəndəsi Oğuz xaqan başda əyləşir [9, s.150]. Eləcə də, "Kitabi Dədə Qorqud" dastanında da məclisin başında oğuz elinin ağsaqqalı kimi Dədə Qorqudu görürük. Əcdad kultu nümayəndəsi olan Dədə Qorqud Oğuz elinin igidinə ad qoyur, igidlərə elçi düşür və hər kəs onun sözünü eşidir. Dədə Qorqud əcdad kultu paradigması və Oğuz Xaqanın xələfi kimi ona məxsus funksiyaları qoruyub saxlamışdır. Həmin ənənələr, ata-babalarımıza hörmət, böyük-kiçik yeri bilmək, ağsaqqal yolu gözləmək kimi yüksək mənəvi əxlaqi dəyərlər xalqımız tərəfindən bu gün bizim bütün milli adətlərimizdə, bayramlarımızda layiqincə qorunur.

Araşdırma zamanı maraqlı bir adətə təsadüf etdik. Belə ki, Azərbaycanın şimal bölgəsində yağışın yağması üçün ellikə yığıb hündür dağın zirvəsindəki ziyarətə piyada qalxaraq mövlud mərasimi keçirir, dilək edirlər. Bəzən də insanlar uzun müddət quraqlıqdan əziyyət çəkdiklərindən yağışı yağdırmaq məqsədilə və yaxud başqa diləklərinin həyata keçmələri ilə bağlı ellikə yığıb böyük məsafə sərf etmədən uzaq diyardakı ziyarətə gedir və orada mövlud mərasimi keçirir, zikir edilir. Ata-baba ruhuna ehtiram əlaməti olaraq, ziyarətlərdə yağış yağdırmaq istəyi və digər diləklərinin həyata keçirmək niyyətilə piyada böyük məsafələr, çətin yollar keçərək dağa çıxmaq mövlud mərasimi təşkil etmək xalqımızın inam, etimad və etibarının göstəricisidir. Maraqlıdır ki, Zaqatalanın Car kəndində ata-baba ruhuna hörmət əlaməti olaraq, dağa çıxıb ziyarətdə bu mərasimi təşkil etmək qədim adət kimi bu gün qorunub saxlanılır. Dağ müqəddəsdir, pakdır, ucalıq rəmzi-

dir, Allaha yaxındır. İnsanların diləklərini məhs bu təmiz məkəndə Allah daha tez eşidər və onları mələklərinə çatdırar. İnsanlar inanırdılar ki saflıq və günahsız məkən olan yüksəklikdə istənilən hər bir istəyi, edilən duaları Allah daha tez eşidər. Bu inanca insanlar bu gün də çox inanaraq həyata keçirirlər. Car Zaqatalanın Azərbaycan türkləri ilə yanaşı, əsasən avarlar yaşayan qəsəbəsidir. Mövlud mərasimini ziyarətlərdə keçirmək adəti vaxtı ilə əsasən Azərbaycan türklərinin yaşadığı kəndlərdə, Qırmır Bazar Çobankol, Faldar, Qandax və s. kəndlərdə məxsus olub. Carlıların dağ üzərindəki ziyarətə gedərək Allahdan dilək diləmələri mövlud keçirmələri adəti əsasən həmin yeri, məkanı ata-baba ruhuna sitayiş yeri sanmaqları ilə əlaqəlidir. Deyilən həmin arazıda Nadir şah dövründə birliyi və zülmə tabe olmayan əhəlinin kütləvi şəkildə qırışdırılması. O zamandan bəri carlılar ata-baba ruhuna ehtiram əlaməti olaraq bir müşkül işləri olduqca subh tezdən həmin dağın zirvəsinə çıxır, zikir, dualar edir, mövlud mərasimi təşkil edirdilər ki, sələflərinin yollarını gözləyən ata-baba ruhları onları yad etdikləri, qəbirləri üstündə Allaha dualar etdikləri, dilək dilədikləri üçün şad olsunlar. Digər tərəfdən həmin məkən el arasında pak, təmiz məkən sayılırdı. Aşiq Mədət və Bəhrinazın dastanına diqqət etsək görərik ki, "Aşiq Mədətə buta məhs dağların qoynunda verilir" [11, s.408]. Dağ yemilməzdir, dağ kəldir. Çıxılmaz dağ yollarında dastan qəhrəmanları övliyələr, dərvişlər tərəfindən çətinlikdən, dardan qurtarırlar, qarşısına çıxan maneələr dəf edilir. Dağlar Allaha yaxın olan məkən olduğundan insanlarda yaşadıqları ənənəni orada ən yüksək zirvədə keçirirlər. Zaqatalanın Car kəndində dağa çıxmaq və mərasim keçirmək ənənəsinə digər kəndlərdən də camaat qoşulur. Dağın zirvəsindəki yamacda ziyarətə yaxın yerdə camaat dastamalar, dualar edər, Qurani Kərimdən ayələr oxuyar, sonra hamı birgə avazla ilahilər deyirdilər. Sonda yağışın yağması üçün bolluca dualar edirdilər. Hər kəs birşeyi şirniyyatlardan (daha çox bolğaya məxsus tər halvası, düyü halvası, qoz halvası, şirincörək, günəşin, ucalığın işarəsi olan maxara bişirilərdi) özləri ilə gətirər, böyük bir süfrənin arasına yığırdılar. Mövlud və dua mərasimi başa çatdıqdan sonra şərbət paylanar, götürülən bişintilər bardaş qurub oturan insanlara verildir.

Folklorşünas Ləman Süleymanova qeyd edir ki, "Şəki rayonunda keçirilən Mövlud məclislərində bu zaman dünyanın nura qırq olunmasını simvolu kimi şam da yandırılır. Bölgənin digər rayonlarında isə şam yandırmaq adəti ilə rastlaşmadıq. Şəki mövludlarında bir sıra inanclarla rast gəlirik ki, bunlarla da yuxanda adıçəkilən üç rayonun mövludunda qarşılaşmadıq. Şəki mövludlarının sonunda mövlud süfrəsini uşağı olmayan qadının və yaxud ərə getməyən qızın başına silkələyirlər ki, qadının övladı olsun, qız ərə getsin. Bu zaman süfrə başına silkələnmə şəxsən heç nədən xəbəri olmamalıdır. Bu ayini icra edəndə şəxs onu qəfil edir. Eləcə də bu ayini adətə görə, gün görmüş baxtavar qadınlardan biri icra etməlidir. Süfrəni silkələyən qadın həmin şəxsən, adətən, öz yaxınlarından biri olur. Orada niyyət edirlər ki, qadının uşağı olsun və yaxud qız ərə getsin, onlar da öz evlərinə mövlud keçirsinlər. Süfrədə qalan duyudan yeddi ədəd seçib ərə getməyən qız, yaxud övladı olmayan galına yeddirirlər ki, onları da niyyəti hasil olsun. Mövludda şam yandırılarda oraya yığışanlar düşünürülər ki, kimin şamı gec qurtarsa, onun diləyi hasil olacaq" [5, s.119].

Azərbaycanın bir çox ərazilərində xüsusən paytaxt Bakıda yeni evə köçərkən ehsan süfrəsi açılır, Qurani Kərimdən ayələr oxunur. Aşura günləri təşkil edilən imam ehsanlarında icra olunan maraqlı adətlər vardır. Bunlardan bəziləri mövlud mərasimlərindən danışıqdan qeyd etmişdik. Burada da oxşar və fərqli cəhətlərə təsadüf edilir. Belə ki, Bakı kəndlərində keçirilən bu tipli mərasimlərdə sonra hər hansı bir kəs niyyət tutub, süfrədən bir pay götürüb niyyəti hasil olana kimi təmiz bir yerdə saxlayar və öz evində ehsan süfrəsi açmaq qismət olanda həmin pay süfrəyə qoyulur. Mövlud mərasimlərində olduğu kimi bu mərasimdə də süfrədə mütləq halva olmalıdır. Ehsan süfrəsində bəzi yerlərdə hədik verilsə, mövludlarda südlə şərbət paylanılır. Digər tərəfdən ehsan süfrəsini yığışdıraraq içindəki qırıntıları mövlud mərasimində olduğu kimi övladı olmayan bir gəlinin başından tökürlər. O da həmin başından aşağı tökülən qırıntıları niyyət tutub saxlayır. Bu mərasim mövlud mərasiminə yaxın bir mərasimdir, sadəcə bunun sünni və siyə qarışığına nəzərə alsaq, müəyyən şəkildə biri digərinin davamı və transformasiya edilmiş forması kimi də başa düşmək olar. Həmin Mövlud mərasimlərində, həm də imam ehsanında ehsan süfrəsi bitərkən dua verilir. Hər kəs əllərini açaraq dua edir. Bu süfrələrdə hamı bir ağızdan amin deyərək edilən duaların hikməti və savabı bir başqadır.

Mövlud mərasimlərində Mövlənədən Yunis Əmrədən ilahilər deyilir. İmam ehsanlarında da mərasimdə də avzla mərsiyələr deyilir:

*Əyyalıtma ol havadar,
Şahid olacaq Ələmdar,
Yox atam Heydəri kərrar
Ağlama, Zeynəb, ağlama,*

*Sən ey yatanın balası,
Zəhranın ciyər parası.
Urəkdə övlad yarası,
Ağlama, Zeynəb, ağlama,*

*Səbr et bacı, səbr et sən,
Abbas Əkbər qana qəltən,
Ummətlərin sənə qurban,
Ağlama, Zeynəb, ağlama,*

Bəzən əşurə (xüsusən qətl sınaq gün) günləri evlərdə ehsan vermək, acaqları, yoldan keçən kəsi həmin süfrəyə qonaq etmək adətində də təsadüf edirik. Bu adətə Naxçıvanın Culfə rayonunun Əbrəqunis, Şırna, Bənənyar Saltax kəndlərində qətl sınaq günü küçələrdə növbətə durar, yoldan keçən hər kəsi böyük, kiçik ehsan süfrəsinə dəvət edirlər [2].

Bakının Türkan kəndində övladı olmayan birinə övlad olardısı uşağın 40-dan sonra Əli süfrəsi adı altında ehsan verilir. O mərasimdə də eynən Qurani Kərimdən ayələr oxunur. Molla uşağın qulağına Qurandan ayələr oxuyaraq 3 dəfə adını deyir ki, böyüyəndə yalandan, şərdən xətdən uzaq olsun.

Göründüyü kimi, bu mərasimlər başqa niyyətlər üçün keçirilsə də yerinə yetirilən ayinlərdə oxşarlıq çoxdur.

Nəticə / Conclusion

Məlum oldu ki, xalqımız tarix boyu sələflərimizdən gələn mövlud mərasiminin bu gün də el arasında yaşatması, gələcək nəsillərə ötürülməsi ənənəsini qoruyub saxlamaqla, əcdadlarımızın qoyduqları adətlərə biganə olmamışlar. Digər tərəfdən bu mərasim gənclərimizə əxlaqi nəsihətimiz dəyərlərin, dini və bəşəri ideyaların aşılmasının, həyatda doğru və mükəmməl insan olub daima doğru yolda olmaları kimi yüksək milli və mənəvi, əxlaqi keyfiyyətləri təbliğ edir. Adətlərimizi olduğu kimi yaşatsaq, gələcək nəsillərə ötürsək əcdadlarımızın ruhları da həmişə rahat olar.

Ədəbiyyat / References

1. Əminət Hudulova. Zaqatala rayon Muxax kəndi.
2. Hacıxanım Surə Qəhrəmanova. Naxçıvan şəhəri.
3. İbrahimova Şəfəq. Qubanın Xucbala kəndi.
4. İradə Əliyeva. Zaqatala rayonun Əliabad kəndi.
5. Ləman Süleymanova. Şəki-Zaqatala bölgəsindən topladığımız folklor materialları əsasında, "Dədə Qorqud" 2017/1.
6. Ləman Süleymanova. Şəki folklor mühiti. Bakı, 2012.
7. Mənbəyi göstərilməyən məlumatlar şəxsi arxivimizdədir.
8. Rüstəmov İsmətil. Cəlilabad rayonunun Abbaslı kəndi.
9. Seyfəddin Rzasoy. Oğuz mifologiyası. Bakı, Nurlan, 2009.
10. Təranə Yaqubova. Nəfçala rayon Xıllı qəsəbəsi.
11. Zümrüd Mənsimova. Zaqatala folklor örnəkləri, I cild. Bakı, Sabah, 2017.

12. file:///c:/users/windows/downloads/qmmi_library_408564_29-05-2019.pdf_1597-708192.pdf
13. <http://ahlibeyt.az/news/a-9019.html>
14. <http://intangible.az/front/az/aboutExample/22025>.
15. <http://lib.ndu.edu.az/QuezetSekilleri/26.01.13.pdf>
16. https://az.wikipedia.org/wiki/M%C3%B6vlud_bayram%C4%B1
17. https://azeri.sahartv.ir/radio/%C4%B0slam_-i201696m%C3%B6vlud_m%C9%99rasiminin_tarix%C3%A7%C9%99si
18. <https://www.ens.az/az/bu-gun-mehmed-peyemberin-movlud-gunudur>

Традиция рождения в азербайджанском фольклоре и ее семантика, связанная со днем предков

Зумруд Мансимова

Доктор философии по филологии

Ученый секретар отдела общественных наук НАНА. Азербайджан.

E-mail: zumrudibrahimqizi@gmail.com

Резюме. В статье исследуется проблема традиции обряда рождения в азербайджанском фольклоре и ее связи с предками. Известно, что день рождения пророка Мухаммеда отмечают во всех мусульманских странах. Однако, помимо традиционных мавлидов, в ряде регионов, особенно в северных регионах Азербайджана – Гахе, Загатале, Балакане, Шеки существуют намеренные мавлиды, где обсуждается сущность этих мавлидов. В статье мы постараемся найти ответы на такие вопросы, как сегодня практикуются древние традиции наших предков, среди нашего народа, в наших регионах, зачем эти обычаи сохраняются сегодня и так далее. В статье также обсуждаются сходства и различия между церемониями поминок имама эхсан и мовлиудов.

Ключевые слова: мавлид, родовой культ, родовой день, день рождения пророка, день рождения пожеланий, обычаи